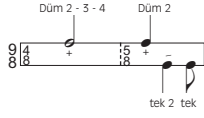
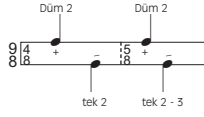

YÜRÜK AKSAK

sak usulünü çifte sofyan diye adlandırmış ve şemasını da şu şekilde kaydetmiştir:

Bu usul şöyle de vurulabilir:

Yürük aksak usulü küçük formlarda, daha çok şarkı, türkü ve hareketli oyun havalarıyla saz eserlerinde kullanılmıştır. Şâkir Ağâ'nın, "Görmedim sen gibi yâr" mısrayla başlayan bayatî-araban şarkısı bu usulün örnekleri arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tanbûrî Cemil Bey, *Rehber-i Mûsikî*, İstanbul 1321, s. 45; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1935, II, 38, 42-45; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velvelleri*, İstanbul 2006, s. 639-640; Rauf Yektâ, *Türk Musikisi*, s. 111; Sadettin Heper, "Türk Musikisinde Usuller", *MM*, sy. 345 (1978), s. 12.

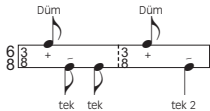

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

YÜRÜK SEMÂİ

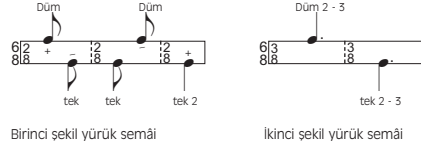
Türk mûsikisi usul ve formlarından.

Usul. Türk mûsikisi usul sisteminde altı zamanlı küçük bir usuldür. Bu usul üç adet iki zamanın veya iki adet üç zamanın, diğer bir ifadeyle üç nîm-sofyanın veya iki semâinin birbirine eklenmesiyle meydana gelmiştir (2 + 2 + 2 = 6 veya 3 + 3 = 6). Yürük semâi usulünün bu isme uygun olan mertebesi 6/8'lik mertebedir. Aynı usulün 6/4'lük mertebesine "sengin semâi", 6/2'lik mertebesine de "ağır sengin semâi" adını vermek gerekirse de bunun zamanla karıştırılarak nota yazımında usulün 6/4'lük mertebesine de yürük semâi adı verildiği görülür. Ancak 6/8'lik mertebedeki yürük semâiye "birleşik nîm-sofyan" demek daha doğru olur ve bu şeklin yapısı 6/4 ve 6/2'lik mertebelerden farklıdır. Çünkü bunlar iki adet üç zamanın birleşmesinden meydana gelmiştir ve melodik gidiş de bunu göstermektedir:

İki adet üç zamandan teşekkül ettiği belirtilen bu yapının gerçekte üç adet iki

zamanın birbirine eklenmesinden meydana gelen birinci şekle iki adet üç zamandan meydana gelen ikinci şeklinin yürük semâi olarak şu şekilde yazılması gerekir ve bu durum eserlerdeki melodik yapıda da görülebilir:

İkinci şekil yürük semâi özelliğine sahip eserlerde notanın başına yürük semâi değil "birleşik nîm-sofyan" yazılır. Meselâ Hâfız Post'un, "Biz âlûde-i sâgar-ı bâdeyiz" mısraı ile başlayan rast (rehâvî) şarkısı yürük semâi değil birleşik nîm-sofyan'dır. Ancak dikkat isteyen bu husus zamanla karıştırılmış ve her iki tarza da yürük semâi denmiştir.

Yürük semâi usulü hemen her çeşit saz eserinde ve sözlü formlarda kullanılmıştır. Bunlar saz semâilerinin dördüncü hânelerinde ve daha çok ikinci şekil (birleşik nîm-sofyan) olarak veya üç hâneli bazı saz semâilerinin bütün hânelerinde, kârların bazı bölümlerinde, Mevlevî âyinlerinin üçüncü selâmlarındaki, "Ey ki hezâr âferin" güftesiyle başlayan bölümlerinde, şarkı, türkü, ilâhi, tevşîh, şuşul ve oyun havaları ile birtakım fantezi eserlerde çokça kullanılmıştır. Lavtacı Andon'un nühüft, Sedat Öztoprak'ın dikeşhâverân, Neyzen Yûsuf Paşa'nın neveser saz semâileri; Buhûrîzâde Mustafa İtrî'nin, "Bileydi dil gibi dilber gam-ı cihan nicedir" mısrayla başlayan acemaşiran; Hacı Ârif Bey'in, "Berdâr olalı zülfüne yâr fîkr ü hayâlim", Münir Nurettin Selçuk'un, "Bu yıl da böyle geçti şirin sözlü sevgili", Rahmi Bey'in, "Ey mutrüb-ı zevk âşinâ" mısralarıyla başlayan kürdili-hicazkâr; Mahmud Celâleddin Paşa'nın, "Âteş-i aşkınlâ sûzân oldu dil" mısrayla başlayan nihâvend; Zekâi Dede'nin, "Yine bağlandı dil bir nev-nihâle" mısrayla başlayan nevâ şarkılarıyla Hamâmîzâde İsmâil Dede Efendi'nin, "Nûr-i fahr-i âleme bir zerre olmaz âfitâb" mısrayla başlayan hüseyinî tevşîhi; Mustafa Sunar'ın, "Gevher-i sırr-ı velâyet kân-ı şâh-ı Nakşibend", Doğan Ergin'in, "Yürük değirmenler gibi dönerler" mısralarıyla başlayan hüseyinî ilâhileri bu usulle bestelenmiş eserlerden bazılarıdır.

Form. Türk mûsikisinin büyük formlardan biri ve klasik faslın son sözlü eseridir. Fasılda saz semâisinden önce yer alır. Yürük semâilerin usul hariç yapı bakımından

beste ve ağır semâilere benzer. Tek fark bu formun yürük semâi usulüyle ölçülmüş olma mecburiyetidir. Daha çok 6/4 olarak kullanılmıştır. Yürük semâilerin de murabba ve nakış şekilleri vardır. Murabba biçiminde olanlarına murabba yürük semâi denilmeyip sadece yürük semâi denilir. Ancak nakış biçiminde olanlara nakış yürük semâi adı verilir. Az sayıda da olsa bazı nakışlarda 6/8'lik birleşik nîm-sofyanın kullanıldığı görülür. Nakışların bir kısmı meyanlıdır ve terennümleri de hem "ikâî" hem "lafzî" terennümdür. Ancak lafzî terennümler uzunca yer alır. Bazı nakışlarda ise terennüm vezinli, kafiyeli şiirler halindedir. Çok az da olsa bestelenen bir meyanhâne şeklinde olabilen terennümler de vardır. Her iki biçimdeki yürük semâiler, saz semâisinden önce icra edilen son sözlü eserler olduğundan melodik bakımdan gerek beste gerekse ağır semâilerden usulün de etkisiyle daha hareketli eserlerdir ve güfte de bu duruma uygun olarak seçilir. Bazı yürük semâilerde usul geçkisinin yapıldığı görülmektedir.

Dört hâneli murabba yürük semâilerin biçim şeması şöyledir:

1. mısra	A	} Zeminhâne
Terennüm	B	
2. mısra	A	} Nakarathâne (Mülâzime)
Terennüm	B	
3. mısra	C	} Meyanhâne
Terennüm	B	
4. mısra	A	} Nakarathâne
Terennüm	B	

Bu biçimde meyanhâne dışındaki mısra ve terennümlerin besteleri değişmemektedir ve eser dört hânelidir.

İki hâneli nakış yürük semâilerin biçim şemaları (1-2):

		a) Eser meyanlı ise
1. mısra	A	} Zeminhâne
2. mısra	B	
Terennüm	C	} Zeminhâne
2. mısra	B	
Terennüm	C	} Nakarat
3. mısra	A	
4. mısra	B	} Nakarat
Terennüm	C	

b) Son terennüm değişik olursa:

1. mısra	A
2. mısra	B
Terennüm	C
3. mısra	D
4. mısra	B
Terennüm	E

şeklinde olabilir.

Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi'nin saz-kâr makamında, "Biyâ ki kadd-i tü derbâğ-ı can nihâl-i menest" ve segâh makamında, "Tûtî-i mucize-i güyem ne desem lâf değil"; Ebûbekir Ağâ'nın segâh maka-

mında, "Etti o güzel ahde vefâ müjdelersun" ve şehnaz makamında, "Nice bir eşki firâkıla pür olsun gözümüz"; Tabî Mustafa Efendi'nin hüseyinî makamında, "Ben gibi sana âşik-ı üftâde bulunmaz"; Hacı Sâdullah Ağa'nın hicaz hümâyün makamında, "Nideyim sahn-ı çemen seyrini cânânında, III. Selim'in süzidilârâ makamında, "Âb ü tâb ile bu şeb hâneme cânan geliyor"; Hamâmîzâde İsmâil Dede Efendi'nin acemaşiran makamında, "Ne hevâ-yı bâğ sâzed ne kenâr-ı kişt mârâ", hisar makamında, "Hava güzel yine gülşende gösteriş gündür" ve şevkefzâ makamında, "Ser-i zülf-i anberfîni yüzüne nikâb edersen"; Zekâi Dede'nin ferahnâk makamında, "Sensiz cihanda âşika işret revâ mıdır"; Muallim İsmail Hakkı Bey'in rast makamında, "Gülşende yine âh u enîn eyledi bülbül" ve Münir Nurettin Selçuk'un aynı makamda, "Hül-yâma doğan son güneşim son hevesimdi" mısralarıyla başlayan yüzük semâileri bu formun eserleri arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâşim Bey, *Müsiki Mecmuası*, İstanbul 1269, s. 4; Tanbûri Cemil Bey, *Rehber-i Müsiki*, İstanbul 1321, s. 116, 141; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1935, II, 21-23; Rauf Yek-tâ, *Türk Musikisi*, s. 101, 103-105; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğu), Ankara 1991, s. 89-93; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, İstanbul 2006, s. 107, 621-627; Sadeddin Heper, "Türk Musikisinde Usuller", *MM*, sy. 345 (1978), s. 11.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

YÜZÜK

(الخاتم)

Arapça'daki karşılığı **hâtemdir** (mühür). Arapça'da hem el hem ayak parmaklarına takılabilen taşsız yüzüklere **fetha** veya **halka (halaka)** denilir (Buhârî, "Libâs", 45; *Müsned*, I, 138). Farsça'da yüzük için **engüşter**, yüzük ve yüzük şeklindeki mühür için **nigîn** kelimeleri kullanılır. Okçuların yayı çekerken sağ ellerinin baş parmaklarına incinmemesi için taktıkları genellikle kemikten halka şeklindeki yüzüğe **zihgîr** adı verilir. Serçe parmağı ile orta parmak arasındaki yüzük takılan parmağa "yüzük parmağı" denir.

Altın ve gümüş gibi çeşitli madenlerden yapılan yüzük Mezopotamya, Mısır, İran, Arap, Yunan ve Roma kültürlerinde süs ögesi ve statü göstergesi olmanın yanı sıra tabiat üstü güçler taşıyan ve kendisiyle temasın özel ritüel gerektirdiğine inanılan objelerin başında gelir. Dönemin mo-

dasını da yansıtan ve yüzüğe takılan taşın rengi, bünyesinde yer aldığı düşünülen büyüğü işlevin belirtisi olarak kabul edilirdi. Kaşına yerleştirilen değerli taşla birlikte iyileştirici ve koruyucu özelliğe sahip olduğuna dair inanç yüzüğün bütün kültürlerde yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bazan kıymetli taşların yerine cam kullanılmıştır. Başta aslan olmak üzere her birinin ayrı bir anlamının bulunduğu inanılan çeşitli hayvanların sûretleri de yüzüklerin taşlarına çizilirdi. Kitâb-ı Mukaddes'te Benî İsrâil peygamberlerinden Dânyâl'in, kaşında iki aslanın ortasında bir insan figürü bulunan yüzüğü olduğu anlatılır. Bu yüzüğü Hz. Ömer'in Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye verdiği rivayet edilmektedir (Taberî, IV, 93). Yüzüklerde kullanılan desenler ve üzerine konan figürler sürekli değişse de ana malzemesi daima madenlerden olmuştur. Kalkolitik dönemden itibaren altın ve gümüş yanında çeşitli metallere, akik gibi yarı kıymetli taşlardan, fildişi ve pişmiş topraktan yapılmış yüzükler üstü çeşitli şekillerde hazırlanmış mühür biçimindedi. Bunlar birilerinin mülkünü işaretlemek, yetkisini belirtmek ve bazı objelerin kişiye özel olmasını sağlamak için yaygınlaşmıştır. Öte yandan insanların büyük çoğunluğu okuma yazma bilmediğinden mühür işlevi gören yüzük kişinin yegâne kimlik işaretiydi.

Eski Ahid'de de yüzüğün mühür olarak kullanıldığına dair çok sayıda kayıt vardır (Tekvîn, 41/42; Ester, 8/2, 8, 10; Çıkış, 28/11, 21; 39/6, 14, 30). Bu yüzüklerin en meşhuru Hz. Süleyman'a isnat edilen, mucizevi niteliği yanında Allah'ın ona bahsettiği pek çok özelliği taşıyan, kaşında altı köşeli yıldız bulunan yüzüktür (bk. MÜHR-i SÜLEYMAN). Yüzük kullanımını Roma İmparatorluğu döneminde yaygınlaşarak aşağı seviyedeki insanlar tarafından da kullanılmıştır. Anadolu'da Roma dönemine ait bulunulardan, sivil ve askerî kesime mensup insanlar arasında çeşitli madenlerden yapılmış kaşlı yüzüklerle kaşına bir çekmece veya kutunun minik anahtarı eklenmiş tunçtan yüzüklerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Arkeolojik kazılarda Urallar'da bulunan yeşim Çin yüzükleri yüzüğün Doğu'da da yaygın olduğunu göstermektedir. Türk kültüründe yüzük süs eşyası, nişan ve hâkimiyet belirtisi olarak hem İslâmiyet'ten önce hem İslâmiyet'ten sonraki dönemlerde büyük önem taşımıştır. Uygur Türeyiş, Oğuz Kağan ve Dede Korkut destanlarında yüzük bu işlevleriyle sıkça yer alır.

Câhiliye döneminden kalma, on parmağa yüzük takma âdetinin örneklerine nâ-

diren de olsa İslâm'dan sonra da rastlanmaktadır (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, I, 230-231). İslâmiyet'in ilk döneminden itibaren başta altın ve gümüş olmak üzere çeşitli madenlerden yapılan yüzükler hem mühür hem de ziynet eşyası olarak kullanılmıştır. Resûl-i Ekrem yabancı devlet başkanlarına İslâmiyet'e davet mektupları yazmaya karar verince kaşında aşağıdan yukarıya doğru üstte lafza-i celâl bulunacak şekilde istif halinde "Muhammed Resûlullah" ibaresinin yer aldığı ve serçe parmağına taktığı bir gümüş mühür-yüzük edinmiştir (Buhârî, "Libâs", 52, 55, "Humus", 5; Müslim, "Libâs", 56, 58). Resûl-i Ekrem'e Hayber'de bulunduğu sırada taktım edilen ve daha sonra Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman tarafından kullanılan bu yüzük 30 (650) yılında Medine'deki Eris Kuyusu'na düşerek kaybolmuş, buna üzülen Hz. Osman aynı ibareyi taşıyan yeni bir yüzük yaptırmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Mukaddes Emanetler Dairesi'nde sergilenen, kaşında "Muhammed Resûlullah" yazılı yüzüğün Hz. Osman tarafından yaptırılan yüzük olduğu tahmin edilmektedir.

Hz. Peygamber zamanında yüzüğün taşlı ve taşsız iki çeşidi de genellikle ziynet eşyası olarak kullanılıyordu. Hadis ve siyer kaynaklarında, Resûl-i Ekrem'in mühür gibi kullandığı yüzüklerinin çeşitli maden ve taşlardan yapıldığı, üzerinde yazı veya şekillerin bulunduğu kaydedilir. Resûl-i Ekrem de kendisi için bir yüzük yaptırmıştı (Buhârî, "Salât", 64, "Büyû", 32, "Libâs", 46; Müslim, "Libâs", 56; M. Abdülhay el-Kettânî, I, 327-331; II, 132-134). Bu dönemde Habeşistan'da çıkarılan değerli taşların yüzükler için sanatkârane işlenip (İbn Mâce, "Libâs", 41) demir üzerine gümüş kaplama yüzükler yapılması kuyumculuk sanatının gelişmişliğini ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'in erkekler tarafından kullanılan gümüş yüzüklerin 1 miskalden (4,722 gr.) daha ağır olmaması hususundaki tavsiyesi (Ebû Dâvûd, "Hâtem", 4; Tirmizî, "Libâs", 43), bu türden yüzüklerin kafes tabanları oyularak imal edilmesini beraberinde getirmiştir.

Hz. Âişe'nin ayaklarına taşsız yüzük takması ve Mescid-i Nebevî'de Resûlullah'ın sohbetine katılan hanımların ayak parmaklarında bu türden yüzüklerin bulunması (Ebû Dâvûd, "Zekât", 4; Abdürrezak es-San'ânî, XI, 74) kadınların elleri gibi ayak parmaklarına da yüzükler taktıklarını göstermektedir. Nitekim Ümmü Habîbe de Resûl-i Ekrem'in evlilik teklifini kendisine getiren câriye Ebrehe'ye ayak parmaklarındaki gümüş yüzükleri de he-